

ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้: เรื่องเล่าเชิงนิเวศกับการต่อสู้และ
ต่อรองทางสังคมและวัฒนธรรม

**The Mythical Legends of Thung Ku La Ronghai: Ecological
Narrative and Social and Cultural Negotiation**

สมปอง มุลมณี¹ / ปฐม หงส์สุวรรณ²

Sompong Munmani / Pathom Hongsuwan

^{1,2}สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Thai Program, Faculty of Humanity and Social Sciences, Mahasarakham University

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีความสำคัญต่อการเป็นสื่อการนำเสนอเพื่อการต่อสู้และต่อรองทางสังคมและวัฒนธรรมภายในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ อันเป็นพื้นที่แห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณนี้

ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์จึงมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการครอบครองพื้นที่ และการสร้างพื้นที่ต่างๆ อันเป็นแหล่งทรัพยากร ทั้งแหล่งน้ำ ป่าไม้ พื้นดิน แร่เกลือ หรืออื่นๆ ด้วยการใช้ตำนานเรื่องเล่าประกอบการจัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสมกับอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม ผู้วิจัยต้องการนำเสนอว่าตำนานเรื่องเล่าที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้นั้น ถูกนำมาจัดการกับพื้นที่ เพื่อการต่อสู้และต่อรองกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนการต่อรองกับอำนาจต่างๆ ที่เข้าสู่ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ได้อย่างไร โดยใช้ทฤษฎีการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ทางสังคมเป็นกรอบในการอธิบาย

จากการวิจัยพบว่าตำนานเรื่องเล่าเชิงนิเวศมีผลต่อการต่อรองทางสังคมและวัฒนธรรมในทุ่งกุลาร้องไห้ 4 ประเด็น ได้แก่ 1) การต่อสู้และต่อรองกับพุทธศาสนา 2) การต่อสู้และต่อรองกับระบบทุนนิยม 3) การต่อสู้และต่อรองกับการท่องเที่ยว และ 4) การต่อสู้และต่อรองกับกระแสพัฒนาอันแสดงให้เห็นถึงบทบาทของตำนานเรื่องเล่าที่มีผลต่อการปฏิบัติการต่อสู้กับอำนาจภายในชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้

คำสำคัญ: ตำนานประจำถิ่น, พุทธร่องไห้, เรื่องเล่าเชิงนิเวศ, การต่อรองทางสังคม

Abstract

This research aimed to study role of the mythical Legends of Thung Ku La as the most effective media for fighting and negotiation in Social and Culture within Thung Kula Ronghai area with diversity of culture and society of those who lived together in this area.

Mythical legend was the most effective role for space possession and space construction including resources such as water, forest, soil, halite etc. by using the mythical narrative to manage the area to suit identity of each community. What a researcher wanted to investigate was that how the mythical legend appeared in the area of Thung Ku La Rong Hai was managed for fighting and negotiation for the change of society and culture as well as negotiation with various powers that entered to the community of Thung Ku La RongHai by using theory of sacred space construction and social construction as framework to explain.

From the research, It was found that ecological narrative affected the social and cultural negotiation in Thung Ku La Ronghai in 4 aspects: 1) fighting and negotiation with Buddhism; 2) fighting and negotiation with capitalism; 3) fighting and negotiation with tourism; 4) fighting and negotiation with currency of development which indicated the role of mythical narrative affected the operation of fighting with power within the community of Thung Ku La Ronghai.

Keywords: mythical legends, Thung Ku La Ronghai, ecological narrative, social and culture negotiation

บทนำ

ตำนาน (Myth) เป็นเรื่องราวที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเรื่องเล่าที่สำคัญของชุมชน ในฐานะประวัติศาสตร์แบบท้องถิ่น แม้นักวิชาการอาจมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีมูลความจริงหรือเป็นเรื่องเล่าที่มีแต่จินตนาการเชื่อถือไม่ได้โดยปราศจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อยืนยันความเป็นจริง แต่ทว่าเรื่องเล่าขานในลักษณะตำนานประจำถิ่นนี้มีได้เลื่อนหายไปจากสังคม หากแต่กลับมีปริมาณและเนื้อหาที่หลากหลายขึ้น อีกทั้งเพิ่มบทบาทที่มีต่อสังคมปัจจุบันทั้งด้านการบอกเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และอิทธิพลต่ออารมณ์ความรู้สึกนึกคิดเพราะเป็นเรื่องที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของผู้คนแทบทุกสังคมสืบต่อกันมาในหลายยุคหลายสมัยดังที่ Martin Stuart-Fox อ้างใน Hongsuwan (2011: 1) กล่าวว่า บทบาทของตำนานในแง่ของการเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อาจจะดูเป็นเรื่องไร้ประโยชน์และถูกมองข้ามเสมอ การสร้าง อัตลักษณ์ของชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ผ่านตำนานประจำถิ่น ถือเป็นกระบวนการสร้างอำนาจเพื่อต่อสู้และต่อรองทางสังคมวัฒนธรรมระหว่างชุมชนและการต่อสู้กับอำนาจรัฐที่พยายามจัดการกับพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ตลอดจนความพยายามสร้างวัฒนธรรมของผู้คนให้เป็นวัฒนธรรมเดียวกัน การใช้ตำนานเรื่องเล่าเชิงนิเวศเกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือ วัฒนธรรมการนับถือผีเจ้าพ่อร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในทุ่งกุลาร้องไห้ จึงเป็นเสมือนการเล่าประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ร่วมกันของผู้คนที่อาศัยอยู่ในทุ่งกุลาร้องไห้ที่สอดคล้องกันกับแนวคิดของ Kanjanapan (2000) ซึ่งได้กล่าวถึงตำนานว่า ตำนานมีลักษณะเป็นผลผลิตของจินตนาการที่เกิดจากความคิดและความเชื่อที่ต้องการความเข้าใจแบบหนึ่ง โดยเฉพาะแตกต่างจากปัจจุบันเพราะการแสดงออกของตำนานมักจะเป็นไปในรูปของสัญลักษณ์ซึ่งสร้างขึ้นมาจากลักษณะความคิดในสังคม

การใช้เรื่องเล่าเชิงนิเวศ ตำนานศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ซึ่งหมายถึงการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ (ethnic identity) การสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) การใช้ตำนานเรื่องเล่าเพื่อสร้างเครือข่ายทางสังคม (Social Network) และรวมกลุ่มเพื่อต่อรองทางอำนาจกับชุมชน ตลอดจนอำนาจการปกครองที่พยายามเปลี่ยนแปลงสังคมทุ่งกุลาร้องไห้ ตำนานต่างๆ ที่ปรากฏเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนพยายามรักษาพื้นที่ทางธรรมชาติเพื่อต่อรองเชิงอำนาจกับกลุ่มต่างๆ ที่พยายามรุกล้ำพื้นที่ทรัพยากรของชุมชนและการทับซ้อนทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของชุมชน ดังนั้นการใช้แนวคิดเรื่องเล่าเชิงนิเวศเพื่อทำการวิเคราะห์ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ ทำให้เห็นว่าตำนานมีบทบาทต่อ

การสร้างพื้นที่เชิงนิเวศ และพื้นที่ทางสังคมในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ตลอดจนมีบทบาทต่อการอนุรักษ์พื้นที่ทางธรรมชาติ นิเวศวัฒนธรรม

การใช้นำนานให้เป็นเสมือนสัญลักษณ์เพื่อต่อรองอำนาจระหว่างกลุ่มชนในพื้นที่ก็คือบทบาทของตำนานที่ถูกแฝงด้วยสัญลักษณ์ที่สำคัญ ตำนานบุคคลสำคัญ ตำนานสถานที่ ตำนานศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ได้รับการสร้างความหมายเพื่อให้เป็นเครื่องมือต่อรองทางสังคมและวัฒนธรรม

ของท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ ตลอดจนการนำตำนานมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ การทำการเกษตร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภายใต้วาทกรรม “แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิ ทุ่งกุลาร้องไห้” การศึกษาวิจัยตำนานกับการต่อสู้และต่อรองทางสังคมวัฒนธรรมในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ในครั้งนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของตำนานที่มีความสำคัญต่อการนำไปใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อรองทางพื้นที่ในสังคมของชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ในรูปแบบต่างๆ อย่างน่าสนใจ เนื่องจากตำนานประจำถิ่นนอกจากสามารถเป็นสื่อกลางการนำเสนอรากเหง้าของสังคม ยังเป็นสื่อกลางในการสื่อสารทางวัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาการจัดการต่อพื้นที่อย่างชาญฉลาดอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของตำนานเรื่องเล่าประจำถิ่น ที่มีผลต่อการต่อรองทางสังคมและวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้
2. เพื่อวิเคราะห์การสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้คนในชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ผ่านตำนานประจำถิ่น

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกศึกษาด้านานที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีความหมายในการอธิบายปรากฏการณ์ เหตุการณ์ และเกี่ยวข้องกับสถานที่ต่างๆ ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ทั้งที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Literary source) และข้อมูลมุขปาฐะ (Oral source) โดยการจำแนกขอบเขตการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ขอบเขตด้านตัวบทที่ใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาตำนาน 5 กลุ่มดังนี้
 - 1.1 ตำนานอธิบายเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
 - 1.2 ตำนานอธิบายเกี่ยวกับสภาพชุมชนและชาติพันธุ์

1.3 คำนานอธิบายเกี่ยวกับสถานที่และศาสนสถาน

1.4 คำนานอธิบายเกี่ยวกับผู้นำและบุคคลศักดิ์สิทธิ์

1.5 คำนานอธิบายเกี่ยวกับวัตถุสิ่งของและสัตว์ศักดิ์สิทธิ์

2. ขอบเขตด้านพื้นที่การศึกษา คือ ท่งกุลาร่องไห่ จำนวน 12 อำเภอ 6 จังหวัด ได้แก่

2.1 จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอประทุมรัตน์ อำเภอเกษตรวิสัย

อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอหนองฮี อำเภอโพนทราย

2.2 จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอรตนบุรี อำเภอชุมพลบุรี

2.3 จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย

2.4 จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 1 อำเภอ ได้แก่ อำเภอราษีไศล

2.5 จังหวัดยโสธร จำนวน 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอมหาชนะชัย อำเภอค้อวัง

2.6 จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 1 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสตึก

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

รวบรวมข้อมูลตำนานประจำท้องถิ่นท่งกุลาร่องไห่ที่มีความหมายในการอธิบายปรากฏการณ์ เหตุการณ์ และเกี่ยวข้องกับสถานที่ต่างๆในบริเวณท่งกุลาร่องไห่ ทั้งที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Literary source) และข้อมูลมุขปาฐะ (Oral source)

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลตำนานประจำถิ่นที่รวบรวมได้ทั้งสิ้น วิเคราะห์ตามทฤษฎีในประเด็นต่างๆที่กำหนด

3. ขั้นนำเสนอผลการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอรายงานการวิจัย แบบพรรณนาวิเคราะห์

4. ขั้นสรุป อภิปรายผล

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การวิจัยบทบาทของตำนานประจำถิ่นท่งกุลาร่องไห่ ที่มีความสำคัญในการต่อสู้และต่อรองทางสังคมและวัฒนธรรมครั้งนี้ พบว่าชุมชนในบริเวณท่งกุลาร่องไห่ ได้ใช้ตำนานเป็น

เครื่องมือเพื่อปฏิบัติการต่อรอง 4 ประเด็น ได้แก่ 1) การต่อสู้และต่อรองกับพุทธศาสนา 2) การต่อสู้และต่อรองกับระบบทุนนิยม 3) การต่อสู้และต่อรองกับการจัดการท่องเที่ยว และ 4) การต่อสู้และต่อรองกับกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนี้

1. การต่อสู้และต่อรองกับพุทธศาสนา

ตำนานทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ กล่าวถึงการเสด็จมาเพื่อโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้า พร้อมเหล่าสาวกสำคัญ อาทิ พระโมคคัลลานะ พระอานนท์ ในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นตำนานหลักเกี่ยวกับการกำเนิดพระธาตุ และสถานที่ต่างๆ ในบริเวณภาคอีสาน และลุ่มน้ำโขง ตำนานพระพุทธเจ้าและพุทธสาวกมีอิทธิพลต่อการสร้างตำนานพระธาตุที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ รวมทั้งการยอมรับเอาพระพุทธศาสนาของกลุ่มชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ จากความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนที่เคยยึดถือผีบรรพบุรุษ มาสู่การยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแบบพื้นบ้านดังที่ Ramitanont (1985) ที่ได้อธิบายลักษณะของพุทธศาสนาแบบพื้นบ้านไว้ว่าเป็นพุทธศาสนาที่พัวพันอยู่กับอิทธิปาฏิหาริย์ อำนาจเหนือธรรมชาติเวทมนต์คาถา บาป-บุญ นรก-สวรรค์ เน้นการอบรมผู้คนทางโลก ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา พราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผีสาธเทวดาจนเป็นระบบเดียวกัน

การศึกษาประเด็นการใช้ตำนานประจำถิ่นเพื่อต่อรองทางอำนาจระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ผู้วิจัยพบว่า มีการต่อรองผ่านตำนานใน 2 ลักษณะ คือ ประการแรกคือการต่อรองกับพุทธตำนานด้วยการสร้างตำนานพุทธประวัติแบบพื้นบ้าน ทั้งพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก อย่างเช่นพระ โมคคัลลานะ ที่เดินทางมาเพื่อปราบทุกข์เจ็บไข้ให้แก่ผู้คน และพิทักษ์พื้นที่ท้องถิ่น การกำหนดพื้นที่ท้องถิ่นที่มีอยู่แต่เดิมให้กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมพุทธศาสนา และประการที่สองคือการใช้ตำนานบรรพบุรุษประจำถิ่นเป็นผู้ปกป้องดูแลพุทธศาสนาหรือสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา

การต่อรองผ่านมิติการสื่อความหมายพุทธประวัติพื้นบ้าน

อิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อของคนก่อให้เกิดประเพณี พิธีกรรม อันเกิดจากความเชื่อในทางพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในทุ่งกุลาร้องไห้ (Duangwilai, 2013: 207) ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามาสู่ดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้แห่งนี้ ผู้คนในดินแดนแถบนี้ ยังคงมีความผูกพันกับความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ คือการนับถือผีฟ้า ผีดิน เทวดา นาค และเทพเจ้าต่าง ๆ ทั้งตามแบบของพราหมณ์และผีพื้นบ้าน ก่อนที่จะ

ยอมรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาควบคุมอำนาจเดิมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ดังที่ปรากฏในตำนานของพุทธประวัติแบบพื้นบ้าน ที่กล่าวถึงการเกิดทุ่งโล่งกว้างเป็นตำนานทุ่งกุลาร้องไห้ ได้กล่าวไว้ว่าเดิมพื้นที่บริเวณนี้ เป็นทะเลหลวง(แม่น้ำใหญ่)

การใช้ตำนานเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น หากพิจารณาด้านานพุทธตำนานเหล่านี้จะปรากฏเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างพุทธประวัติของบุคคลสำคัญทางพระพุทธศาสนา พุทธสาวก ที่สัมพันธ์กับเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน สะท้อนให้เห็นความพยายามสื่อความหมายของตำนานศักดิ์สิทธิ์ประจำถิ่นเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของพุทธประวัติ หรือตำนานทางพระพุทธศาสนา อันเป็นการต่อรองเชิงอำนาจในรูปแบบหนึ่งระหว่างความเชื่อดั้งเดิม กับแนวความเชื่อใหม่ทางพุทธศาสนา ซึ่งพุทธตำนานในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ผู้วิจัยพบว่า เป็นการนำเสนอตำนานเกี่ยวกับพุทธประวัติ ตำนานพระธาตุ ที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ โดยการนำเอาบุคคลสำคัญในพุทธประวัติมาเล่าเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับความเชื่อทางพุทธศาสนา อาทิ ตำนานชื่อบ้านนามเมือง หรือบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

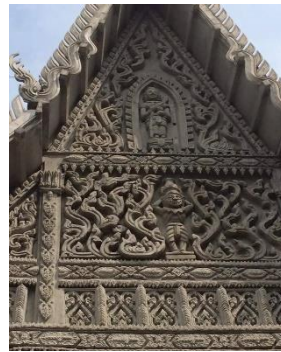
ความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่มีความประนีประนอมกับความเชื่อดั้งเดิมมากจึงทำให้กลุ่มความเชื่อเดิมยอมรับเอาแนวความเชื่อใหม่แบบพุทธอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ได้เป็นการควบคุมอำนาจแต่เพียงฝ่ายเดียว จะเห็นว่า แม้พระยานาคที่ถูกพุทธศาสนาควบคุมไว้ แต่เมื่อนาคนั้นมองเห็นมรรคผล อันทำให้จิตใจสูงส่งขึ้น มีเมตตามากขึ้น นาคนั้นก็เป็นผู้มีอำนาจในการเป็นผู้อยู่ปกป้องพุทธศาสนา อนุภาคของตำนานเหล่านี้ แสดงให้เห็นการพยายามต่อรองอำนาจกันระหว่าง พุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในทุ่งกุลาร้องไห้ จากการถูกปราบให้หมดฤทธิ์สู่การหวนกลับมาใช้อำนาจใหม่ในบทบาทใหม่ของผู้พิทักษ์พุทธศาสนา ถือเป็นการต่อรองโดยการประนีประนอมกันระหว่างความเชื่อแบบดั้งเดิมกับแนวความเชื่อแบบพุทธที่เข้ามาสู่สังคมทุ่งกุลาร้องไห้

การต่อรองด้วยการประนีประนอมกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา

ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเฉพาะตำนานเจ้าพ่อซึ่งเป็นทั้งบรรพบุรุษของชุมชนในบริเวณทุ่งเหล่านี้ และเป็นผู้ที่เป็นตัวแทนของชุมชนเพื่อการประนีประนอมระหว่างวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมการนับถือผี มาสู่ความเชื่อการยอมรับเอาพุทธศาสนา จะเห็นว่า เจ้าพ่อต่างๆ เช่น เจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งเป็นผู้มีฤทธิ์มาก แต่เมื่อต้องคดีข้อหาแอบอ่านจดหมายของ

พระมหากษัตริย์ จึงได้หนีภัยออกไปบวชเป็นญานา (พระครู) หรือแม้แต่เจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวทุ่งกุลาร้องไห้ นับถือมาแต่ก่อนนั้น ล้วนแล้วแต่ยอมรับเอาพุทธศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติตน เช่นเจ้าพ่อสังฆราช (พระ) ซึ่งเป็นเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ในฐานะพุทธศาสนาแบบพื้นบ้าน เป็นที่ปรึกษาและคอยปกป้องลูกหลานชาวส่วย (กูย-ลาว) บริเวณอำเภอราษีไศล ให้อยู่กันอย่างสันติ นอกจากนั้นแล้วตำนานทางพุทธศาสนายังมีบทบาทในการเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับกันอย่างประนีประนอมระหว่างพุทธพราหมณ์เป็นอย่างดีอีกด้วย นอกเหนือจากอนุภาคของตำนานเจ้าพ่อประจำทุ่งกุลาร้องไห้ อนุภาคของตำนานพระธาตุ และพระพุทธรูปต่างๆ ในทุ่งกุลาร้องไห้ยังสะท้อนให้เห็นการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม

ตำนานเจ้าพ่อ บรรพบุรุษ โบราณสถานสำคัญตลอดจนตำนานพระธาตุ ที่เป็นการสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับเอาศาสนาพุทธเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ แทนความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะพราหมณ์ที่เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนกับยุคขอมครองพื้นที่ มีการสร้างปราสาท กู่ หลากหลายพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลง พุทธศาสนาแทนที่ ทั้งด้านความเชื่อและศิลปะดั้งเดิมที่ตำนานทางพุทธถึงการสร้างกู่พระโกนา กับกุกาสิงห์ ว่าเกิดจากการสร้างระหว่างชายกับหญิง จนสุดท้ายหญิงสร้างกู่พระโก การนิยามความหมายของชื่อของปราสาทซึ่งเป็นปราสาท

แถบนี้ พร้อมกระจายอยู่เต็มได้เข้ามาศาสนาได้เล่าแข่งขันกันนาสำเร็จยุคขอม

โบราณให้เป็นพระธาตุแห่งพุทธศาสนา ด้วยการใช้นาม “พระโกนา” ซึ่งมาจากชื่อ พระโกนาคม พระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์แรกในภัทรกัปนี้ เป็นการให้ความหมายและความสำคัญต่อพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ภายใต้การปรับเปลี่ยนแนวความเชื่อจากพราหมณ์มาสู่พุทธศาสนา โดยการสร้างศิลปะแบบพุทธซ้อนทับศิลปะดั้งเดิมขององค์ปราสาทประธานกู่พระโกนา จึงเห็นว่ากู่พระโกนานั้นมีทั้งทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ และพระพุทธรูป

แบบหินยานอยู่ร่วมกับการสร้างสัญลักษณ์ทางความเชื่อผ่านตำนานเหล่านี้ เป็นการพยายามต่อรองระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา

ภาพที่ 1: วัดคู่กันชนาม การยอมรับวัฒนธรรมระหว่างพราหมณ์กับพุทธ

การให้ตำนานศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างแนวความเชื่อแบบพุทธพราหมณ์ และผี ปรากฏในพื้นที่โบราณสถานหลายแห่ง เนื่องจากดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้เดิมเคยเป็นพื้นที่การครอบครองของอาณาจักรขอม ดังนั้นพื้นที่โบราณสถานหลายแห่งถูกผนวกเข้าเป็นพื้นที่ร่วมกันอย่างประนีประนอมทางวัฒนธรรม กรณีตำนาน ท้าวกันชนาม ที่อธิบายความสำคัญของวัดคู่กันชนาม และป่ากันชนาม เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง จากคำบอกเล่าของ Somtum (2016) เห็นว่าตำนานคู่กันชนามนี้ เป็นการเล่าตำนานเรื่องท้าวกันชนาม ซึ่งถือเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชุมชน มีพละกำลังมาก ได้ปราบยักษ์ ก่อนจะตั้งบ้านอยู่ ณ สถานที่ป่าโคก ต่อมาเรียกป่าแห่งนี้ว่า ป่ากันชนาม ซึ่งตามความเชื่อนั้น บ้านของท่าน คือ ปรางคู่กันชนาม ซึ่งปัจจุบันได้มีการสร้างวัดขึ้นในบริเวณพื้นที่คู่กันชนาม แม้ว่ากรมศิลปากร จะพยายามป้องกันไม่ให้เกิดการบุกรุกโบราณสถานอย่างเด็ดขาด แต่การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อต่อสู้กับภาครัฐในปี 2539 ซึ่งเกิดเหตุการณ์โจรกรรมรูปสลักพระนารายณ์ที่ขุดพบ ณ คู่กันชนามแห่งนี้ ซึ่งในเวลาต่อมาโจรต่างมีอันลี้มตายลง การลงโทษให้โจรได้รับความเป็นไปในทางที่เลวร้ายนี้เชื่อว่าวิญญาณเจ้าพ่อกันชนามที่ปกป้องดูแลคู่กันชนามแห่งนี้ได้เป็นผู้กระทำ

การผสมกลมกลืน ขอมรับกันและกันระหว่างพราหมณ์ซึ่งเป็นเจ้าของโบราณสถานศักดิ์สิทธิ์ สู่อารยธรรมพุทธศาสนา ภายใต้การปกป้องดูแลของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นผีของชุมชน ถือเป็นการต่อรองระหว่างอำนาจความเชื่อแบบพื้นบ้านสู่การยอมรับเอาพุทธศาสนาอย่างประนีประนอม ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นกลไกสำคัญที่เป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อที่ต่อรอง

กับอำนาจแห่งพุทธที่เข้ามาดูแลพื้นที่ ในขณะเดียวกัน บทบาทของผีเองก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผู้ปกป้องพื้นที่เช่นเดียวกัน ดังนั้นวัฒนธรรมร่วมกันทั้งสามกลุ่มความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นโดยทั่วไปของทุ่งกุลาร้องไห้

การต่อรองด้วยตำนานผู้ปกป้องพุทธศาสนา

ตำนานผีบรรพบุรุษในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ นอกเหนือจากการเป็นผีประศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังถือเป็นวีรบุรุษประจำถิ่นที่คนในแต่ละชาติพันธุ์ให้การเคารพยกย่องอีกด้วย ผีศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของคนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ มีบทบาทที่สำคัญคือเป็นผู้พิทักษ์แก่พุทธศาสนาในลักษณะของพุทธตำนานแบบพื้นบ้าน วีรบุรุษในท้องทุ่งกุลาร้องไห้ ที่ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์พุทธศาสนาได้ถูกนิยามให้มีความหมายต่อศาสนามากยิ่งกว่าบุคคลศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ แม้ว่าพุทธจะมีอิทธิพลต่อความเชื่อของผู้คนในทุ่งกุลาร้องไห้ในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างมาก แต่ในขณะเดียวกัน ตำนานก็พยายามสร้างวีรบุรุษให้เป็นผู้พิทักษ์แก่พุทธ สร้างอำนาจต่อรองแก่ผู้ที่เป็นสื่อกลางระหว่าง พุทธกับผี โดยเฉพาะ หมอทรง นางเทียม เฒ่าจำต่างๆ Kodsuan (2015) กล่าวว่า หมอทรงเจ้าพ่อต่างๆ ต้องปฏิบัติตนอยู่ในศีลแปด ตลอดเวลา รู้จักทำบุญอยู่เสมอ เพื่อเสริมบารมีให้แก่เจ้าพ่อ ที่มาอาศัยร่างของตนให้มีบารมีเพิ่มมากขึ้น เมื่อเจ้าพ่อมีบารมีดังตามมาก็คือเจ้าพ่อก็สามารถช่วยเหลือผู้คน และดูแลศาสนสถานต่างๆ ได้ดี ดังคติที่ว่า “ศีลย่อมรักษาผู้รักษาศีล”

ตำนานเจ้าปู่ เจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ในฐานะวีรบุรุษผู้ได้รับอาณัติให้ปกป้องพุทธสถาน และพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ปรากฏแหล่งศาสนสถานเก่าแก่ แหล่งโบราณสถาน ปราสาท ปรังกัญเจดีย์ พระพุทธรูป ล้วนแล้วแต่ปรากฏตำนานของวีรบุรุษผู้ปกป้องรักษา วีรบุรุษเหล่านี้ นอกเหนือจากการเป็นผีศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือแล้ว การเป็นผู้ดูแลศาสนสถานถือเป็นการสร้างบารมีอย่างหนึ่งให้แก่ดวงวิญญาณ อาทิ เจ้าปู่ผ่าน เจ้าพ่อเสื่อหาญ ขายกุลาดากุลี ที่ทำหน้าที่ดูแลวัด โบสถ์โบราณที่เคยเป็นศาสนสถานทางพราหมณ์ แต่เมื่อพุทธเข้ามามีบทบาทแทนพราหมณ์ ทำให้ผีเจ้าพ่อเหล่านี้มีบทบาทในการดูแลรักษา ขายกุลาดากุลี มีหน้าที่ดูแลโบสถ์ของพระศรี (ศรีนครเตา) ที่ออกบวชเมื่อบั้นปลายชีวิต ตามคำบอกกล่าวของ Thepkubon (2015) ความว่า ขายกุลากับดากุลีนี้เป็นสหายนกันกับเฒ่าดาศรี (ศรีนครเตา) เมื่อดาศรีหนีภัยมาบวช จึงได้มาจำพรรษาที่บ้านไพรขลาจนสิ้นชีพที่นี้ โดยมีขายกุลากับดากุลีเป็นผู้ให้การช่วยเหลือ อีกทั้งเมื่อเฒ่าศรีบวชแล้วก็ได้เป็น ฌาเมื้อย เป็นพระที่มีความสำคัญต่อพุทธศาสนาในทุ่งกุลาร้องไห้อีกรูปหนึ่ง

ตำนานวีรบุรุษผู้ทำหน้าที่ปกป้องพุทธศาสนา พุทธสถาน รวมทั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อแบบพุทธ ที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นกลวิธีการต่อรองเชิงอำนาจแบบผสมผสานที่สามารถยอมรับกันได้ ตามแนวทางการเชื่อแบบ พราหมณ์ พุทธ และผี ของชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ลักษณะการต่อรองเช่นนี้หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าซึ่งกันและกัน แต่เป็นการเกือกละซึ่งกันและกัน ส่งเสริมกันทั้งวิถีปฏิบัติ และวัฒนธรรมความเชื่อ การดำรงอยู่อย่างสันติระหว่างสิ่งที่มีอยู่อย่างดั้งเดิม สู่การนิยามความหมายใหม่อย่างพุทธตลอดจนการมีอำนาจของผีประจำถิ่น เป็นการปรองดองกันในเชิงสังคม โดยอาศัยตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เป็นสัญลักษณ์ในการอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าว

2. การต่อสู้และต่อรองกับระบบทุนนิยม

กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า และการพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรที่เข้ามามีส่วนสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวทุ่งกุลาร้องไห้ ด้วยการเปลี่ยนวาทกรรม “พื้นที่แห้งแล้ง” ให้เป็น “พื้นที่ผลิตทางการเกษตร” ถือเป็นแนวนโยบายของภาครัฐเพื่อใช้ในการพัฒนาระบบการค้า การลงทุนภายในทุ่งกุลาร้องไห้ แม้ว่าความมุ่งหมายของประเทศคือเพื่อให้ประชาชนมีความเจริญอยู่ดีกินดี แต่การที่สังคมในทุ่งกุลาร้องไห้ยอมรับระบบทุนนิยมในรูปแบบทั้งที่มีอิสระและแบบที่ควบคุมได้ เมื่อทุนนิยมเป็นใหญ่ การแผ่อำนาจของระบบทุนนิยม จึงขยายวงกว้างมากขึ้น จากกลุ่มวิสาหกิจภายในชุมชน ในลักษณะกลุ่ม OTOP สู่การลงทุนในระดับกลุ่มทุนจากประเทศไปสู่ประเทศ เพราะฉะนั้นการรุกเข้าสู่ความเป็นมหาอำนาจโดยทุนนิยม จึงเป็นดาบสองคม มีทั้งคุณทั้งโทษการรวมกลุ่มของชุมชนเป็นกลุ่มเครือข่ายภายในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้เพื่อต่อรองกับทุนนิยมก็เช่นกัน กำลังกลายเป็นดาบสองคม จะถูกระบบทุนนิยมครอบงำได้สะดวกขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งคือทำให้ชุมชนมีอำนาจต่อรองมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนภายในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ที่เกิดจากการรับกระแสทุนนิยมคือการเกิดขึ้นของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ การส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตสินค้าเพื่อส่งเข้าสู่ร้านค้าขนาดใหญ่มากกว่าการที่จะผลิตเพื่อการค้าภายในชุมชน สิ่งที่ตามมาคือการพยายามเพิ่มพื้นที่การผลิตสินค้าเพื่อค้าขาย มากกว่าการทำมาหากินแบบพื้นบ้าน อาทิ การประกาศให้พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เป็น “แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิของโลก” ส่งผลให้เกิดการขายพื้นที่

การเพาะปลูกข้าวมากขึ้นเพื่อเพิ่มผลผลิต ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ป่าโคก แอ่งน้ำถูกปรับให้เป็นแหล่งเพาะปลูก ปรากฏการทางสังคมเกษตรกรรมเหล่านี้ทำให้ชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

การแข่งขันกันทางสังคมที่เกิดขึ้น ทำให้ตำนานประจำถิ่นเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการต่อรองอำนาจกับภาคการลงทุน ด้วยการพยายามที่จะรักษาแหล่งทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติ การป้องกันไม่ให้ผืนป่า แหล่งน้ำ ถูกทำลายด้วยวาทกรรม “การพัฒนา” จึงเกิดขึ้นภายใต้เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ และการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างเครือข่ายในการต่อรองกับระบบทุนนิยมที่กำลังเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน โดยชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ได้ใช้ตำนานเพื่อกำหนดข้อห้าม หรือการใช้ตำนานเพื่ออนุรักษ์แหล่งทรัพยากรที่ต้องใช้ร่วมกัน โดยเฉพาะพื้นที่เพาะปลูก แหล่งน้ำ แหล่งเกลือ ตำนานเจ้าพ่อผู้ปกป้องพื้นที่ หรือการใช้ตำนานอธิบายเหตุเพื่อการจัดการทรัพยากรและการสร้างกลุ่มเครือข่ายเศรษฐกิจของชุมชนเพื่อต่อรองกับการพัฒนากระแสหลักที่พยายามรวมกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ ให้กลายเป็นเอกวัณชนกรรม

ตำนานกับการกำหนดอัตลักษณ์พื้นที่และผลิตภัณฑ์ชุมชน

ตำนานเจ้าพ่อประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ นอกเหนือจากการเป็นตำนานศักดิ์สิทธิ์แล้วยังมีบทบาทในการเป็นเรื่องเล่าเชิงนิเวศ คือเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ทุนธรรมชาติเป็นทุนทางสังคมประเภทหนึ่ง (Sangkapantanont, 2016: 243) เกิดจากระบบนิเวศที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนได้แก่ ดิน ป่าไม้ ป่าโคก ป่าช้า แหล่งน้ำ ลำน้ำ ทุนธรรมชาติเหล่านี้ คนในชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้พึ่งพา ในการสร้างปัจจัยสี่สำหรับดำรงชีพร่วมกันทุกคน ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชุมชน มีการคงอยู่ สูญหายไป และเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสิ่งแวดล้อมทางสังคม และแต่ละมิติเวลา

ธรรมชาติของทุ่งกุลาร้องไห้มีความหลากหลายทางชีวภาพ จากป่าโคก ป่าบุง ป่าทาม แหล่งน้ำ ที่ดินสาธารณะ เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง และที่ราบสูง ทรัพยากรเหล่านี้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากทุนทางธรรมชาติ ยังไม่ได้ถูกทำลายไปมาก คนทุ่งกุลาร้องไห้พึ่งพาทุนธรรมชาติสร้างเศรษฐกิจในครัวเรือน และชุมชน ระบบนิเวศของคนทุ่งกุลาร้องไห้จากสภาพภูมิประเทศของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นแหล่งเลี้ยงวัว-ควายที่สำคัญแห่งหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางผ่านจุดนัดพบของ “นายฮ้อยวัว-ควาย” ที่ตระเวนซื้อวัว-ควายไล่ด้อน ไปขายตลาดภาคกลาง ถึงแม้ว่าการใช้พื้นที่ในทุ่งกุลาร้องไห้เปลี่ยนเป็นที่นา ที่เลี้ยงสัตว์ลดลง มีการปรับตัวในการเลี้ยงวัว-ควาย ที่มีความเหมาะสม

สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ (Kunurat, 1994: 5) นอกจากท้องทุ่งแล้วในตอนล่างของทุ่งแห่งนี้มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ (The Flood Plains) โดยเฉพาะแม่น้ำมูล ซึ่งถือเป็นแม่น้ำสายหลักของทุ่งกุลาร้องไห้ เหมาะแก่การปลูกข้าว โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิ เนื่องจากเป็นพื้นที่ดินร่วนปนทราย นอกจากนั้นก็เป็นแหล่งทรัพยากร แหล่งผลิตเกลือ

การจัดการพื้นที่ในการเพาะปลูก พื้นที่ป่า น้ำ ซึ่งเป็นต้นทุนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ดำเนินการได้ดีได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการจัดการพื้นที่ ทัศนคติและความเชื่อและการให้ความเคารพต่อเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ และการสร้างเครือข่ายเจ้าพ่อเพื่อการจัดการพื้นที่ทางธรรมชาติ หรือระบบนิเวศให้เกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกันในลักษณะกลุ่มชุมชน เป็นการต่อรองเชิงสัญลักษณ์กับระบบทุนนิยม ที่เน้นการแปรรูปวัฒนธรรมสู่การผลิต แม้ว่ากระแสการพัฒนายุคใหม่จะผลักดันให้ “ข้าว” เป็นทุนอย่างหนึ่งทางระบบเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกัน การรวมกลุ่มกันในนาม “คนทุ่งกุลาร้องไห้” ก็เป็นการต่อสู้กันกระแสการลงทุน (Phusongchan, Interview: 2015) การรวมตัวกันภายใต้ความเชื่อตำนานเดียวกันซึ่งสร้างเครือข่ายทางสังคมไว้แล้ว ตั้งแต่ระดับเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ เช่นเจ้าพ่อเต่าเต่า ที่ผูกสัมพันธ์กับเจ้าพ่อเสือหาญ ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด คือ ชุมชนเกษตรกรชาวอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ร่วมกับเกษตรกรชาวอำเภอสว่างวีรกรรม อำเภอกันทรวิชัย และชุมชนในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อตั้ง โรงเรียนข้าวชุมชน โรงเรียนเกษตรกรรมข้าวร่วมกันภายใต้กลุ่ม “นักวิจัยทุ่งกุลาร้องไห้” ขึ้นตั้งแต่ปี 2548 เพื่อศึกษาวิจัยความเป็นทุ่งกุลาร้องไห้ ในทุกด้าน เพื่อบริหารจัดการภายในพื้นที่ของตนเอง (Sangngam, Interview : 2015)

การรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อต่อรองกับทุนนิยมขนาดใหญ่ด้วยการผลิตผลผลิตทางการเกษตรแบบชุมชนเพื่อชุมชนนั้น ส่วนหนึ่งอาศัยการรวมกลุ่มแบบเครือญาติทางวัฒนธรรมเพื่อการสร้าง อัตลักษณ์ให้แก่ชุมชน รวมถึงการสร้างความสามารถด้านการทำนา เลี้ยงสัตว์ และทอผ้า เมื่อเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มชนที่มาจากวัฒนธรรมเดียวกันจึงพยายามกำหนดอัตลักษณ์ทางสินค้าให้แก่กลุ่มตนเองผ่าน ตำนานบ้านเมืองที่มีความเชื่อร่วมกัน เช่น ผ้าทอศรีภูมิ ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ ผ้าไหมพยัคฆ์ ผลิตภัณฑ์ช้างสุรินทร์ ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เกิดจากการพยายามสร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อต่อรองกับระบบเศรษฐกิจที่กำลังแข่งขันกันอย่างหนักหน่วง แม้ว่าจุดกำเนิดอาจจะมาจากนโยบายของภาครัฐที่พยายามผลักดันให้เกิดขึ้น แต่เมื่อกระแสโลกการค้าและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความกดดันทางการตลาด ทำให้แต่ละชุมชนพยายามสร้างคุณค่า

และผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน เพื่อแข่งขันกับการตลาดขนาดใหญ่ การผลิตข้าวที่มีผู้ผลิตอยู่ทั่วไป การสร้างวาทกรรม “ข้าวทุ่งกุลาร้องไห้” สามารถสร้างมูลค่าของข้าว ให้ดีกว่าข้าวจากแหล่งผลิตอื่นได้เป็นอย่างดี ชาวทุ่งกุลาร้องไห้เชื่อว่าข้าวเป็นพืชที่มีจิตวิญญาณ ดังนั้นการเทิดทูนข้าวให้เป็นธัญพืชที่มีความพิเศษ ศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ พิธีกรรมสู่ขวัญข้าวของชาวทุ่งกุลาร้องไห้ ตลอดจนการปฏิบัติต่อข้าวด้วยความเคารพจึงเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่สร้างความพิเศษให้แก่ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร

การต่อรองกับอำนาจทุนนิยมของชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ จากการวิจัยพบว่าตำนานเรื่องเล่าเชิงนิเวศมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการสร้างภาพลักษณ์ อัตลักษณ์ให้แก่ผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งสร้างคุณค่าให้แก่สินค้าทางวัฒนธรรม อีกทั้งตำนานยังสามารถสร้างพลังให้แก่ชุมชนด้วยการเป็นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ในการรวมกลุ่มกัน ในนาม “คนทุ่งกุลาร้องไห้” อันหมายถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางกลุ่มชาติพันธุ์ เชื้อชาติ และชุมชนร่วมกัน อีกทั้งตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ ยังมีบทบาทในการจัดสรรพื้นที่ในการเพาะปลูกให้แก่ชุมชน ผ่านพิธีกรรมความเคารพที่ผู้คนมีต่อพื้นที่ผ่านตำนานศักดิ์สิทธิ์ผู้ปกป้องพื้นที่ของบรรพบุรุษ

3. การต่อสู้และต่อรองกับการท่องเที่ยว

การที่จะทำให้พื้นที่อีสานเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่คนสนใจเข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์ประเพณีวิถีชีวิต ควรเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวให้หลายประการ เช่น สร้างสำนึกให้เห็นคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรม เช่น ดึกดินเก่า สิมอีสานถูกเปลี่ยนรูปไป ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรหาทางสร้างจิตสำนึกให้มากยิ่งขึ้น การสร้างสำนึกให้เห็นตัวตน(อัตลักษณ์)ของคนท้องถิ่น การสร้างสำนึกให้เห็นตัวตนของคนในท้องถิ่นเป็นพลังสำคัญ การจัดอบรมการทำเครื่องเงินเพื่อให้ชุมชนกลับมาทำเครื่องเงินอีกครั้ง สร้างความเข้มแข็งทางวิชาการให้กับชุมชนท้องถิ่นทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถศึกษาและทำวิจัยเบื้องต้นด้วยตนเองได้ เพื่อให้เรื่องของท้องถิ่นคงอยู่และคนรุ่นหลังมีโอกาสสัมผัสกับความเป็นมาในอดีต การจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องจำเป็นในปัจจุบัน ผู้บริหารท้องถิ่นและคนท้องถิ่น ต้องมีความเข้าใจกระแสการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเตรียมโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้ออำนวยต่อการท่องเที่ยวและดำเนินการด้วยความเข้าใจมากกว่าการทำโดยไร้จุดหมาย และควรให้คนท้องถิ่นเข้าใจ บทบาทแนวทางที่ถูกต้องในการดูแลท้องถิ่นของตน (Sueb wattana, 2549 : 3-12)

การจัดการท่องเที่ยวแบบชุมชนเน้นที่การนำเอาอัตลักษณ์เด่นของชุมชนของตนมาเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว นั้น เป็นการนำเอาวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเพื่อจัดการท่องเที่ยว เป็นการต่อสู้กับการจัดการท่องเที่ยวในกระแสหลักที่เน้นการขาย การทำกำไร ส่วนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ หลังจากเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างมูลค่าให้แก่ชุมชน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ได้นำเอาตำนาน เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยว ตามสิทธิ์ในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งภาครัฐได้ออกกฎไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยไว้ใน มาตรา 66 ว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนหน้าที่ของชนชาวไทย (Setabutr et al, 2007) กฎหมายดังกล่าว ทำให้ชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ เริ่มค้นหาค้นหาอัตลักษณ์ของตนเพื่อผลิตเป็นแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน การต่อรองเชิงการท่องเที่ยว จึงเป็นการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยต้นทุนที่สังคมใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การจัดการท่องเที่ยวเชิงสถานที่ในตำนาน และการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนี้

การจัดการท่องเที่ยวเชิงสถานที่

ชุมชนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ได้พยายามสร้างการท่องเที่ยวโดยอาศัยแหล่งโบราณสถานเป็นสินค้าทางการจัดการท่องเที่ยว แต่เนื่องจากสถานที่ต่างๆ ที่ปรากฏในบริเวณทุ่งแห่งนี้ ไม่ได้มีความมหรรศจรรย์เหมือนเช่นสถานที่ท่องเที่ยวอื่นๆ ในภูมิภาค เช่นปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง ที่มีความยิ่งใหญ่ อีกทั้งยังได้รับการประชาสัมพันธ์จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดังนั้นเพื่อการจัดการท่องเที่ยวสำหรับแหล่งท่องเที่ยวขนาดเล็กในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ได้แก่ สระแก้ว กู่กาสิงห์ กู่โปนวิจิ กู่โปนระฆัง กู่พระโกนา กู่หินกอง กู่คูอาราม กู่คันธนาม กู่โปน โคมมัว (Fine Art Department. 2009: 42-43) ให้เป็นที่รู้จัก และน่าสนใจ

การจัดการและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ โดยเฉพาะกู่ สุสาน กูกลองเมือง สระน้ำ พบว่ามีสิทธิทับซ้อนระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการจัดการท่องเที่ยวของชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านถือว่าโบราณสถานเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จัดการโดยประกอบพิธีกรรมตามคติผีพุทธและพราหมณ์ ประเพณีบุญบั้งไฟ

ในพิธีบุญคู่ แข่งขันเรือยาวเพื่อบูชาผีเจ้าพ่อ สงกรานต์เพื่อสร้างพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น การจัดกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมเหล่านี้เพื่อสร้างความสำคัญให้แก่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสร้างมูลค่าเพื่อการท่องเที่ยวแก่ชุมชน การต่อรองทางการท่องเที่ยวแบบอาศัยสถานที่สำคัญของชุมชนที่มีอยู่ เพื่อเป็นมูลค่าทางการท่องเที่ยว นอกเหนือจากการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนโดยตรงแล้ว ยังถือเป็นสัญลักษณ์แห่งการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างแนวคิดท้องถิ่นกับการจัดการแนวคิดหลักของภาครัฐ การสร้างอัตลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นกลวิธีในการสร้างอัตลักษณ์เพื่อต่อรองกับการจัดการท่องเที่ยวในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวขนาดใหญ่

การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ชุมชนชาวทุ่งกุลาร้องไห้มีวัฒนธรรมประเพณีสืบต่อกันมานาน ในรอบปีจะมีการทำบุญตาม ฮีตสิบสองคือการทำบุญและพิธีกรรมตามประเพณีประจำเดือนทั้ง 12 เดือน โดยการถือธรรมเนียมปฏิบัติ แบบให้ความสำคัญกับวิถีพุทธ พราหมณ์ และผี ได้แก่ เดือนอ้ายบุญเข้ากรรม เดือนยี่บุญคูณลานให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมข้าว เดือนสามบุญข้าวจี เดือนสี่บุญพระเวสสันดร เดือนห้าสงกรานต์สงน้ำพระ เดือนหกบุญบั้งไฟและการเลี้ยงผี เดือนเจ็ดบุญซำชะ (บุญเบิกบ้าน) เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก บุญอุทิศหาผีบรรพบุรุษ ผีตาแฮก เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา และเดือนสิบสองบุญกฐิน (Somin. 1983: 1-5) นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น งานประเพณีตามความเชื่อต่างๆ ตามวัฒนธรรม ความเชื่อของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การจัดกิจกรรมเรียกขวัญข้าวหอมมะลิที่ใหญ่ที่สุด กิจกรรมงานแห่นางแมวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร งานแสดงช้างประจำปี หรือการจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรม ประเพณีของชาวทุ่งกุลาร้องไห้ประเพณีกินดอง (แต่งงาน) พิธีเลี้ยงผี ฟ้อนผี การละเล่นพื้นบ้านที่แสดงในงานต่างๆ ได้แก่ การแข่งกระดืบข้าว หมอลำ หมอแคน เป็นต้น สำหรับเครื่องดนตรีอีสาน เช่น แคน พิณ ซอ โปงลาง ซึ่งล้วนแต่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ

ปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวของทุ่งกุลาร้องไห้ เน้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวชุมชน หลังจากทีภาครัฐให้การสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว หรือการยกระดับของบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในตำนานศักดิ์สิทธิ์เข้ามามีบทบาทต่อกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว อาทิ กิจกรรมการบวงสรวงเจ้าพ่อศรีนครเตา ในวันเพ็ญเดือนห้า เพื่อบวงสรวงดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ในกิจกรรมมีการจุดบั้งไฟบวงสรวง หรือกิจกรรมการบวงสรวงเจ้าพ่อผ่าน ณ อำเภอสุวรรณภูมิ และการบวงสรวงเจ้าพ่ออุปฮาด เจ้าพ่อ

คงฤติน ฌ อำเภอรามิไศล มีลักษณะเหมือนกัน คือเป็นการจัดกิจกรรมแข่งเรือยาว เพื่อบวงสรวง เจ้าพ่อ ปัจจุบันได้ยกระดับเป็นการจัดกิจกรรมระดับอำเภอ มีหน่วยงานภาครัฐ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และแบ่งสรรผลตอบแทนที่เกิดจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้อย่างเท่าเทียมกันระหว่างรัฐกับชุมชน การสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและรูปแบบกิจกรรมของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อันส่งผลให้การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนมีความน่าสนใจ และเป็นการบริหารจัดการแบบชุมชนเพื่อชุมชนโดยตรง เพื่อต่อรองกับการจัดการท่องเที่ยวแบบส่วนกลางของภาครัฐที่พยายามเชิดชูเอาเอกลักษณ์เด่นเพื่อด้านเดียว

4. การต่อสู้และต่อรองกับกระแสการพัฒนา

การพัฒนาท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์จาก “ทุ่งแล้ง” สู่ความเป็นเมือง “อีสานเขียว” ภาครัฐพยายามให้เกิดการพัฒนาทั้งแบบรัฐเป็นเจ้าของการพัฒนาตามนโยบาย และการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development) ซึ่งเป็นข้อวิจารณ์หรือเป็นฝ่ายตรงข้ามกับการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งแต่การสร้างความสะดวกสบายเป็นทางเลือกจากการพัฒนาโดยรัฐ และกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจต่างๆ แนวทางที่จัดว่าเป็นการพัฒนาทางเลือกอาจใช้ชื่อเรียกอื่นๆ เช่น การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม การพัฒนาที่ยั่งยืน ฯลฯ ซึ่งมักมีกระบวนการทำงานที่เกี่ยวข้องกับชุดคำ เช่น การมีส่วนร่วม ประชาชนรากหญ้า องค์กรพัฒนาเอกชนหรือเอ็นจีโอ การเสริมสร้างความเข้มแข็ง การปลูกจิตสำนึก กระบวนการประชาธิปไตย พลเมือง สิทธิชุมชน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ฯ (Rakyuttitum, 2011: 16)

การรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาตนเองของชุมชนในถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ ในรูปแบบสหกรณ์ องค์กร กลุ่มวัฒนธรรม จึงเป็นเสมือนการต่อรองกับอำนาจรัฐที่พยายามควบคุมสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยที่ประชาชนเป็นเพียงผู้รับนโยบายมากกว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเสนอนโยบายเพื่อพัฒนาชุมชนของตน เนื่องจากชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ถูกขนานนามเสมอมาว่า “พื้นที่แห้งแล้ง” ซึ่งเป็นพื้นที่ขาดแคลน ตั้งแต่อดีตเรื่อยมา ตำนานเรื่องเล่าได้สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้ถูกมองแบบด้อยค่า มาโดยตลอด ตั้งแต่ “เขมรป่าดง” “ทุ่งหมาหลง” และ “ทุ่งกุลาร้องไห้” วาทกรรมเหล่านี้ สะท้อนมุมมองที่ ส่วนกลางมองพื้นที่ทุ่งกว้างแห่งนี้ว่าเป็นพื้นที่แห่งความยากลำบาก ไม่สามารถเพาะปลูก หรือสร้างมูลค่าได้ แต่ในขณะเดียวกัน คนทุ่งกุลาร้องไห้เองได้พยายามสร้างวาทกรรมขึ้นมาต่อรองกับวาทกรรมภายนอก เช่น “คนทุ่ง” “แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิโลก”

(Phusongchan, Interview: 2016) อันหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ คนทุ่งที่มีอยู่มีกินเป็นอยู่ข้าวอุ่นน้ำเพื่อต่อสู้กับวาทกรรมเดิมที่สังคมอื่น หรือภาครัฐพยายามนิยามให้แก่คนทุ่งกลาร้องไห้

การใช้ตำนานเพื่อสร้างกลุ่มย่อยเพื่อต่อต้านกระแสการพัฒนาหลัก ด้วยคติความเชื่อเรื่องการผิผี การกระทำล่วงละเมิดต่อผีบรรพบุรุษ เนื่องจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่อยู่ของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ภายในทุ่งกลาร้องไห้ ส่วนมากคือพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหาร และที่อยู่อาศัยหลักของทุ่งกลาร้องไห้ ดังนั้นบทบาทของตำนานศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ นอกเหนือจากการทำหน้าที่เป็นเรื่องเล่าเพื่อดูแลระบบนิเวศให้แก่ทุ่งกลา ทั้ง น้ำ ป่า แหล่งธรรมชาติแล้ว เมื่อกระแสการพัฒนาเข้ามามีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวทุ่งกลาร้องไห้ ด้วยการสร้างถนน ขุดลอกแหล่งน้ำ ทำลายป่าโคกป่าดอนอันเป็นพื้นที่เก็บหาของป่าของชุมชนชาวทุ่งกลาร้องไห้ ให้เป็นแหล่งผลิตผลผลิตทางการเกษตร หรือสถานที่รับซื้อผลผลิตทางการเกษตร ของภาครัฐและนายทุน นอกพื้นที่ การรวมกลุ่มด้วยพลังมวลชนเพียงอย่างเดียวอาจไม่ค่อยได้ผลสำหรับการต่อต้านเท่าใดนัก แต่การใช้อำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อจัดการกับกระแสการพัฒนาเห็นจะได้ผลดี ด้วยการกำหนดเขตแดนของดวงวิญญาณ จะเห็นได้จาก บ่อพันขัน อันเป็นที่อยู่ของพระยานาค เจ้าพ่อผาน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ หากแม้การจะกระทำการใดๆ โดยที่ไม่ขออนุญาตต่อวิญญาณเจ้าพ่อ มักจะมีอันเป็นไป ตำนานเจ้าพ่อที่ยิ่งใหญ่และเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่ช่วยดูแลภูมินิเวศทางสิ่งแวดล้อมเพื่อต่อสู้กับการพัฒนาลุ่มน้ำมูล ด้วยการก่อสร้างเขื่อนราษีไศล คือตำนานเจ้าพ่อคงภูดิน หรือเจ้าพ่ออุปฮาด “ป่าคงภูดิน” เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลหนองแค มีจำนวนเนื้อที่กว่า 5,100 ไร่ คงภูดินเป็นเนินเขาเดี่ยวริมลำน้ำมูล อยู่ห่างจากตัวอำเภอรามัญไศลไปประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นศูนย์รวมความเชื่อของคนแห่งลุ่มน้ำมูลตอนกลาง บริเวณกลางป่าดัดลำน้ำมูลเป็นสถานที่ตั้งศาลเจ้าปู่เล็กๆ ที่ชาวลุ่มน้ำมูลขนานนามว่า “เจ้าพ่อคงภูดิน” แล้วยังมีกลุ่มเจ้าพ่อเจ้าแม่ในป่าที่ชาวบ้านนับถืออีกถึง 20 คน แต่ประจำปีจะมีการเลี้ยงผีปู่ตาถึง 2 ครั้ง เลี้ยงในช่วงเดือน 5 และเลี้ยงในช่วงเดือน 11 มีการแข่งเรือในลำน้ำมูลทุกปี โดยเรือแข่งจะต้องมาแข่งขันให้เจ้าพ่อคงภูดินได้ชม เป็นการประเพณีเริ่มแรกก่อน ความเชื่อเรื่องผีเจ้าพ่อได้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน การต่อรองอำนาจการพัฒนาด้วยการอาศัยตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นสัญลักษณ์แห่งการต่อสู้เพื่อรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ เพื่อการธำรงรักษาคุณค่าความเป็น “คนทุ่ง” ให้คงอยู่ พร้อมกับ การยอมรับเอาสิ่งที่สามารถพัฒนาควบคู่กับแนวคิด ความเชื่อ และค่านิยมของคนทุ่งกลาได้เป็นอย่างดี

สรุปผล

ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ นอกจากเป็นสื่อกลางในการบอกเล่าประวัติศาสตร์แบบพื้นบ้านของชุมชนบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้แล้ว ยังมีบทบาทในการต่อรองทางสังคมวัฒนธรรม ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ถือเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง บทบาทของตำนานศักดิ์สิทธิ์ในทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งการใช้ตำนานเพื่อเป็นสื่อในการต่อสู่ต่อรองทางสังคมในทุ่งกุลาร้องไห้ 4 ประเด็นได้แก่ การต่อสู้และต่อรองกับพุทธศาสนา พบว่ามี การต่อรองอยู่ 3 แบบ ได้แก่ การต่อรองผ่านมิติการสื่อความหมายพุทธประวัติพื้นบ้าน การต่อรองด้วยการประนีประนอมกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา และการต่อรองด้วยตำนานผู้ปกป้องพุทธศาสนา 2) การต่อสู้และต่อรองกับระบบทุนนิยม ในประเด็นนี้พบว่าตำนานเป็นสิ่งที่กำหนดอัตลักษณ์พื้นที่และผลิตภัณฑชุมชน 3) การต่อสู้และต่อรองกับการท่องเที่ยว ชาวทุ่งกุลาร้องไห้ได้ใช้ตำนานเป็นเครื่องมือในการต่อสู้และต่อรอง 2 แบบ ได้แก่ การจัดการท่องเที่ยวเชิงสถานที่ และการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ 4) การต่อสู้และต่อรองกับกระแสพัฒนา ในกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ แต่ชาวทุ่งกุลาร้องไห้ได้ ก็ยังคงรักษาความเป็นท้องถิ่นเอาไว้โดยการใช้ตำนานมาควบคุมการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีความเชื่อในตำนานประจำถิ่นของตน

ภูมิปัญญาของชุมชนที่ถ่ายทอดผ่านตำนานเรื่องเล่าประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ เพื่อการทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของการต่อรองและยอมรับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในทุ่งกุลาร้องไห้ นอกเหนือจากการให้ตำนานได้มีบทบาทในการต่อรองทางสังคมแล้ว ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ยังคงเป็นสัญลักษณ์สำคัญในการสร้างพื้นที่เชิงนิเวศของชุมชน แหล่งทรัพยากร ป่าไม้ แหล่งน้ำ พื้นดิน รวมทั้งวัฒนธรรมของชุมชน จะถูกปกป้องให้คงอยู่ควบคู่ไปกับการพัฒนาที่เหมาะสมและยอมรับซึ่งกันและกันได้ให้ทุ่งกุลาร้องไห้เกิดความสมดุลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2552). พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง.
กรุงเทพฯ : สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์.

- จันดี โคตรสุวรรณ. (2558). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สมปอง มูลมณี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านหนองเม็ก ตำบลจำปาขันอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อเดือนพฤษภาคม .
- จันนิภา ดวงวิไล. (2556). *ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย – ลาว : การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม*. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต ภาษาไทย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2527). *ผีเจ้านาย*. กรุงเทพฯ : พายัพ ออฟเซท พรินท์.
- ควน สมทุม. (2559). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สมปอง มูลมณี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 67 หมู่ 9 บ้านคันธนาม ตำบลยางคำ อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด.
- เดช ภูสองชั้น. (2558). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สมปอง มูลมณี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2549). *ท้องถิ่นอีสานกับการท่องเที่ยว*. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2559). *แว่นวรรณคดี ทฤษฎีร่วมสมัย = Contemporary literary theory*. ปทุมธานี : นาค.
- นรนิติ เศรษฐบุตร และคณะ. (2550). *ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย : ฉบับลงประชามติ*. กรุงเทพฯ : สภาร่างรัฐธรรมนูญ.
- บัว เทพคูบอน. (2558). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สมปอง มูลมณี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 31 หมู่ 4 ตำบลไพรขลา อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2554). *ตำนานพระพุทธรูปล้านนาพลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น*. เชียงใหม่ : แม็กซ์พรีนติ้ง (สำนักมรดกล้านนา).
- ประสิทธิ์ คุณรัตน์. (2537). “ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าบุ่ง ป่าทาม”. *จุลสารดอกดักฟ้า*. ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 ธ.ค. 2537.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2533). *อีสานแอ่งอารยธรรม*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุกัญญา เบาเนต. (2546). *วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้*. ทุ่งกุลาร้องไห้ อาณาจักรเกลือ 2500 ปี จากยุคแรกเริ่ม ล้าหลัง ถึงยุคมั่งคั่งข้าวหอม. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 29 ฉบับที่ 2.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2538). *ทุ่งกุลาร้องไห้*. เอกสารอ่านประกอบวิชาโลกทัศน์อีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

อัจฉรา รักยุติธรรม. (2554). การพัฒนาทางเลือกกระแสหลัก. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*. 30(2).

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด : รวมบทความทางประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

อำคา แสงงาม. (2553). การศึกษาศักยภาพทรัพยากรและการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้. วิทยานิพนธ์ ปรัชญาคุณูปบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

_____. (2558). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สมปอง มูลมณี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 บ้านหนองเมืองแสน ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด.

Pieterse, Jan Nederveen. (1998). "My paradigm or yours? Alternative development, post development, reflexive development." *Development and Change* 29.

Translated Thai References

Baonerd, S. (2003). *Kularonghai culture, Thung Kula The Kingdom of salt 2500 years From the earliest days of the USSR to The rich rice*. Journal of the ancient city. 29, vol.2. [in Thai]

Department, F. (2009). *Archaeological site antiquies artifact and National Museum Act of archaeological site Act of B.E. 2504 amended by Archaeological site antiquies artifact and National Museum Act of archaeological site Act of B.E. 2535 (Vol. 2) with the relevant laws*. Bangkok: The Siam Society Under Royal Patronage. [in Thai]

Duangwilai, Ch. (2013). *Legend of the Buddha in a border community Thai and Laos: Cultural Interpretation and The role of social relationship*. Ph.D. (Thai): Mahasarakham University. [in Thai]

Hongsuwan, P. (2011). *Legend of Buddha Lanna wisdom, the power of faith and relationship with local*. Max Printing (Moradoklanna). [in Thai]

Kanjanapan, A. (2000). *Historical thinking and the science of thinking: Historical articles*. Bangkok: Amarin. [in Thai]

- Kodsuwan, Ch. (2015). As interviewee, Sompong Moonmanee. As interviewer, Ban Nong MEK , Champa Khan, Suvarnabhumi, Roi Et. [in Thai]
- Kunurat, P. (1994). *Biodiversity of low flood plain and flood plain forests*. 7, vol.3 December. (in thai) Luang, Suvarnabhumi, Roi Et. [in Thai]
- Phusongchan, D. (2015). As interviewee, Sompong Moonmanee. As interviewer, Ban Ta-yuak, Thung. [in Thai]
- Rakyuttitum, A. (2011). The development of alternatives to mainstream. *Journal of Sociology Anthropology*. 30(2). [in Thai]
- Ramitanont, Ch. (1994). *Ghost master*. Bangkok: Phayap Offset Print. [in Thai]
- Saengngam, A. (2010). *Study of potentials of resources and cultural tourism management by the community for tourism promotion in the Kula Ronghai Plain Area*. Ph.D. Cultural Science, Mahasarakham University. [in Thai]
- _____. (2015). As interviewee, Sompong Moonmanee. As interviewer, 79 Nong Muang Saen, Ku Ka Sing, Kasetwisai, Roi Et. [in thai]
- Sangkapantanont, T. (2016). *Glasses literature contemporary theory*. Pratumtani: Nakorn. [in Thai]
- Setabutr, N. et al. (2007). *Draft constitution of the Kingdom of Thailand: Referendum*. Bangkok: The constituent assembly. [in Thai]
- Som-In, A. (1995). *Thung Kula says*. Supplementary readings of ISAN worldview. Mahasarakham: Srinakharinwirot University. [in Thai]
- Somtum, D. (2016). As interviewee, Sompong Moonmanee. As interviewer, 67, Moo 9, Ban Kantanam Yangkum Phon Sai Roi Et. [in Thai]
- Sueb wattana, T. (2006). *The ISAN local with tourism*. Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University. [in Thai]
- Thepkubon, B. (2015). As interviewee, Sompong Moonmanee. As interviewer, 31 Moo 4 Phaikha Chumpolburi Surin. [in Thai]
- Wanliphodom, S. (1990). *ISAN basin civilization*. Bangkok: Matichon. [in Thai]

ผู้เขียน

นายสมปอง มุลมณี

สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เลขที่ 41 หมู่ 5 ต.ท่าช้าง อ.เมือง จ.จันทบุรี 22000

โทรศัพท์: 087-9479371 อีเมล: sompong_ti@hotmail.com

Author

Mr. Sompong Mulmanee

Thai Program, Faculty of Educations Rambhai Brani Rajabhat Univerisity

41 M. 5, Tachang, Muang District, Chanthaburi Province 22000

Tel.: 087-9479371 E-mail: sompong_ti@hotmail.com

